

Jedno priznanje knjizi Oca Fr. Šanca D. I.

I. P. Bock, D. I.

Habent sua fata libelli. Mnogi bi nam pisci mogli zanimljivo pričati o sudbini svojih knjiga. Općenito se obistinjava načelo Oca Foncka: Što se koja knjiga temeljitije bavi strogo znanstvenim pitanjima, to manje čitača nalazi. No ima i časnih izuzetaka. Kadikad dapače gorušično zrno znanstvenog remek djela kao da leži zakopano u zemlji, dok napokon ne nikne i naraste do krasnog stabla. Takva je sudbina snašla n. pr. jezgrovitu knjigu Oca Tome Lempla, duhovnika travničkog sjemeništa, o »Srcu Isusovu«. Tek poslije njegove smrti se O. Noldin slučajno upozna s rukopisom te knjige, koja nam isto tako znanstvenom temeljitošću kao i vjernim suglasjem sa crkvenom naukom tumači sam pojam »srca« pa i jedinstveni predmet pobožnosti k Presvetom Srcu Isusovu. I od onda je sve više nestajalo neugodnih bogoslovskih prepiraka o toj nauci, te svi katolički pisci sada pod pojmom Srca Isusova razumijevaju uz tjelesno Srce također u literalnom, ali raširenom smislu sav nutarnji kreposni život i osobito beskrajnu ljubav našeg Spasitelja spram Boga i ljudi.

I djelo Oca Šanca »Sententia Aristotelis de compositione corporum...«, otisnuto najprije u ovoj »Bogoslovskoj Smotri« (g. 1927.) i onda napose izdano kao 9. svezak »Hrvatske Bogoslovске Akademije« (Zagreb, 1928.), dosada je barem donekle dijelilo istu sudbinu. Gotovo svi stručni časopisi radosno pozdraviše ovaj zbijeni i jezgroviti spis o pravoj nauci Aristotelovoj, što se tiče sastavnih česti neorganičnih tjelesa, kako to jasno razabiremo iz izvještaja samog autora u osvrtu »Quid viri docti censuerint de (hoc) opere« (Bogosl. Smotra, 1931., 305—312), gdje pisac ujedno vrlo oštroumno rješava neke prigovore.

Ali od onda kao da djelo sniva svoj neslatki san kroz nekoliko godina, dok se napokon skupnom tražbinom 60 komada za priručnik na jednom filozofijskom fakultetu ne prene oda sna u žalosnoj svijesti, da je prva premalena naklada već posve iscrpljena i da valja misliti na novo i umnoženo izdanje.

Tu drugu i veću nakladu hoće da svojski promakne izvrstan članak profesora školastične filozofije Ivana Schustera D. I. »Novo tumačenje Aristotelova pojma o materiji« u uglednom časopisu »Scholastik«, 1935, 31—54.

Uvjeren sam, da će štovanim čitačima »Bogoslovске Smotre« upravo drago biti, ako ih upoznam barem sa glavnim izvodima ovog članka, koji će uz priznanje Ocu Šancu i ugled zaslužne »Hrvatske Bogoslovске Akademije« širom znanstvenog svijeta još povisiti.

I.

Prvi članak najprije ističe nauku o materiji i formi kao stožernu tačku kozmološke nauke Aristotelove. Moderni se stručnjaci Zeller i Baeumker slažu sa sv. Tomom, gdje tvrde: Ima samo jedan pojam tvari kod Stagirite, obzirom na tumačenje, kako tjelesna supstancija postaje. »Materia prima« jasno je određena olin, koju možemo kritički prosuđivati, primiti, modificirati, odbiti. Ali se nije dosada posumnjalo, da li ta nauka doista potječe od Aristotela.

Tim više iznenađuje spis, što ga je u tom pitanju već prije sedam godina izdao neki temeljit poznavalac Aristotelovih djela. Jugoslavenski Isusovac Franjo Šanc, profesor filozofije u filozofskoj i bogoslovskoj visokoj školi u Sarajevu (Bosna), predlaže u svom djelu: »Sententia...« (Zagreb, 1928), koliko je nama poznato, posve novo tumačenje pojma materije. U tom spisu autor se bavi historijsko-filozofijskim istraživanjem u tu posebnu svrhu, da kritičke sumnje stručnjaka Zeller-a i Baeumker-a rasprši kao neopravdane, jer se nisu osvrnuli na mnogostruki smisao tvari kod Aristotela... Pita se, da li kod postanka supstancije treba osim prve materije uvažiti još i drugu, bitno različitu materiju kao supstancijalni supstrat. Šanc ističe taj drugi pojam i zove ga »materia metaphysica«. Taj pojam odgovara Aristotelovoj materiae ultimae i znači od prilike konkretni individualni subjekt, ali u apstraktnom obliku (kod čovjeka: onaj, koji ima čovječju narav). Pa kako je forma korelat materije, treba također osim fizičke forme priznati metafizičku formu. Kod čovjeka nije to duša, nego essentia vel humanitas...

O t. zv. zemaljskim praelementima, vatri, zraku, vodi i zemlji, Aristotel uči, da iz njih postaju sve druge sastavljene tvari, i da se također opet mogu rastaviti... Kod promjene ostaje prva materija kao pratvar te prima novu oprečnost, po kojoj postaje novi elemenat. Poznavalac skolastičke filozofije i tradicionalnog tumačenja Aristotelova treba da se u ovoj raspravi pripravi na mnogo iznenađenja. Istaknimo samo najvažnija:

Aristotel ne uči, da elementi osim prve materije imaju još posebnu formu supstancijalnu. On govori samo o oprečnosti između hladnoga i toploga, između suhoga i vlažnoga. Po takvoj promjeni, kaže, cjelina prima esse intelligibile, eidos i može se definirati.

Nadalje Aristotelu nije na kraj pameti da bi prvoj materiji zanijekao vlastitu egzistenciju. Kad elemenat postane »ex non ente«, to znači samo »ex non ente secundum quid«, to će reći: materija gubi samo pređašnju oprečnost, n. pr. toploga, a to je za nju bilo samo akcidentalno.

U poglavlju »De mixto« bit će također dosta toga, što nas iznenađuje. No najviše nas ovdje zanima glavna točka t. j. novi pojam »materiae metaphysicae«. Prema toj nauci treba da razlučimo u elementima dvostruk supstrat (hypokeinomenon): 1. totum,

quod est compositum ex materia et forma; 2. aliquod subjectum quod non est totum.«

Tu Schuster navodi izvode Šanceve: »Scilicet sicut in homine singulari Petro unum est subjectum ultimum, quod de nullo alio praedicari potest, ipsum illud individuum humanum Petrus, qui est homo et tantus et talis et agens et patiens, qui tamen non est corpus et anima, sed habet corpus et animam: ita etiam in elemento est aliquod ultimum subjectum, de quo totum elementum praedicatur ut unum aliquod compositum, quod tamen non est aliqua pars compositi, sed cuius est pars... Etiam elementum est compositum ex materia et forma, non autem aut materia aut forma neque materia et forma. Quia de hoc subjecto compositum solum ut totum praedicatur, vocari potest... ‚subjectum ut totum‘, seu suppositum, seu cum Aristotele ‚substantia prima — prote ousia‘, vel individuum — atomon‘, vel ‚ultima materia, eshate hyle‘« (Šanc 46 f.).

S druge strane, veli Schuster dalje po autoru, prote hyle ne znači subjectum ut totum, nego »subjectum caliditatis et aliarum contrarietatum, cum quibus elementa constituit...; hoc subjectum vocari potest..., subjectum ut pars« (ib. 47). Valja pak znati, da se i prije opisani subjectum ut totum zove »hyle«, ali ne »prote«, već »eshate hyle«...

A poradi uske veze između materije i forme treba da se prizna i dvostruka forma: forma ut pars i forma ut totum. Prva se sastoji u »oprečnostima« topline i hladnoće, suhoće i vlage, lakote i težine. Nijesu to supstancijske promjene kod Aristotela po shvaćanju Oca Šanca. Ali prouzrokuju, da elemenat, koji se sastojao iz prve materije i oprečnosti, steče određenu bit i inteligibilnost. Ova forma, prozvana morphe, eidos, prolazna je i individualna. Njom se osobito, ali ne isključivo, bavimo u fizici. Metafizika pak poglavito proučava formu ut totum, koja je korelat metafizičke materije. Ta je forma neprolazna i nerazdjeljiva, jer nije sastavljena u pravom smislu. Kod čovjeka je ta forma humanitas, jer je to sadržaj predikacije, i to in recto, kako se izrazuje školastika. Nije ona drugo, nego bit ili essentia. Od subjekta ili nosioca ove biti razlikuje se samo pojmovno (ratione). O. Šanc osvjetljuje tu nauku Aristotelovu (individuum habet aliquam formam) kristološkom rečenicom sv. Pavla: »Semetipsum exinanivit formam servi accipiens.« »Forma servi« obuhvaća svu narav čovječju, tijelo i dušu.

U vezi s ovim novim tumačenjem materije autor originalnim načinom razlaže također neke druge metafizičke nauke. Nauka Aristotelova o potenciji i aktu po Šancu ne bavi se mogućnošću egzistencije i ovom samom: Ono »esse«, što sv. Toma shvaća u smislu aktuelnosti i egzistencije, kod Aristotela znači bit. Isto je tako novo i sa gledišta tradicionalne nauke neobično shvaćanje principa induividuacije, koji se ne nalazi »in materia physica, sed in materia metaphysica«. — I problem, kako mogu dvije odijeljene aktuelne supstancije postati jedno »esse«, nepoznat je Aristotelu u

ovom obliku, jer je taj problem nastao izmjenjivanjem pojmova fizičke i metafizičke materije.

Pri koncu O. Šanc rješava prigovore filozofa Zeller-a i Baeumker-a protiv mogućnosti i nerepugnacije pojma materije. Tobožnja repugnacija da leži u tom, što je bit stvari universalna pa ipak ne izvan zbiljskog realna, da bit stvari stoji u jednoj formi, i ujedno da osjetna bića uključuju u svom pojmu materiju, nadalje da se individui jednake biti razlikuju među sobom samo po posve neodređenoj materiji, zbog čega da je prolazno samo ono što je sastavljeno iz materije i forme, dok su ipak materija i forma vječne, i da se materija sad označuje kao supstancija, sad opet ne i t. d. Sve ove poteškoće O. Šanc hoće da neusiljenim načinom riješi, razlikujući fizičku i metafizičku materiju.

II.

Već ovaj zbijeni prikaz dovoljno osvjetljuje svu važnost znanstvenih istraživanja O. Šanca, pa se razumije po sebi, da takav slom sa tradicionalnom naukom o materiji mora na prvi mah izazvati dosta iznenađenja pa i nezgodovanja.

Ali pravom veli O. Schuster, da nas takvi neugodni osjećaji ne smiju odvratiti od ispitivanja navedenih razloga za novu tezu, po gotovu i zato, jer je tradicionalno shvaćanje teorije Aristotelove vazda dosta zamršeno bilo; a to je i osjećao već sv. Toma, koji u ostalom nije imao na raspolaganje toliko pomagala kod interpretacije Aristotelove, koliko ih mi imamo danas.

Stoga Schuster drži za zaslugu već svaki pokušaj, koji hoće barem donekle da razbistri poteškoće. Dalje priznaje on: »Lako je uvidjeti, da Šanc bitno lakše, prozirnije i manje usiljeno brani Stagiritu, nego se to čini kod mnogih drugih pokušaja, pretpostavivši dakako, da je nova interpretacija osigurana na temelju samih tekstova...« To čini također O. Šanc, čija je metoda u tom, što obzirom na zamjeran broj (280) tekstova iz svih mjerodavnih knjiga Aristotelovih razjašnjuje i dokazuje svoje novo shvaćanje. »Nitko, koji se potrudio, da prouči zbijeni latinski spis od 120 stranica, ne će piscu uskratiti priznanje, da raspolaže divnim znanjem Aristotelove nauke o materiji i formi. Koliko je meni poznato, veli Schuster dalje, nitko nije prije njega tako opširno i suptilno raspravljao o tim pitanjima. Sam primjećuje, da je ne samo pročitao svega Aristotela, nego također napose na latinski jezik preveo često spomenute grčke tekstove«.

Iza toga O. Schuster izražuje svoja desideria sa metodičke strane. Teško je na ciglih 120 strana temeljito i uvjerljivo raspravljati o tako suptilnim i neobičnim naukama. A to će biti valjda također jedan razlog, zašto je temeljita radnja Šanceva dosada još premalo poznata i uvažena. Profesor Schuster želi, da bi se u novom izdanju još više istaklo, kako jedino ovo tumačenje potpunó odgovara tekstovima Aristotelovim, koji bi se valjda još i u većem

broju mogli nanizati jedni na druge, i tako bi ovi također induktivnim putem povisili stringentnost navedenih dokaza.

Istaknuvši u 3. dijelu svoga članka neke načelne primjedbe, koje se tiču metodike, profesor I. Schuster u 4. odsjeku poređuje dvije poznate definicije Aristotelove o materiji te se konačno bavi raznim imenima forme, po kojima je valjda već Stagiritahtio izraziti bitnu razliku između fizičke i metafizičke forme.

U smislu fizičke materije veli Aristotel Phys. I 9 i 192 a 31: »Zovem pak materijom (hyle) prvi supstrat svake stvari, iz kojega nešto naprosto, a ne samo slučajno, biva.« Svi stručnjaci priznaju sa Šancem, da se ovdje radi o fizičkoj materiji. Da li toj materiji pripada supstancijalna ili akcidentalna forma (»oprečnost,« kako misli O. Šanc), to bi trebalo još napose istraživati iz vrela Aristotelovih. Svakako je pravo, što primjećuje O. Šanc, da za supstancijalni karakter forme nije dovoljno pokazati, kako se po njoj nešto konstituirá kao supstancija. — Primjer definicije materije u metafizičkom smislu imamo po Šancu Metaphys. VII (Z) 3; 1029 a 20:

»Legó d'hýlen, hē kath hauten tī mēte poson mēte allo mēthen legetai hois horistai to on«, što znači po prijevodu sv. Tome (Antiqua versio):

»Dico autem materiam, quae secundum se nec quid nec quantitas nec aliud quid eorum dicitur, quibus ens est determinatum.« Po Šancu predmet ove definicije nije više materia ut pars nego materia metaphysica. Prije svega ovdje on predlaže malu, ali značajnu korekturu teksta, što se tiče naglaska rječice »ti«, kojoj on daje acutus u smislu upitne zamjenice tí kao što u poznatoj formi to ti ēn einai. Upućuje nas i na paralelno mjesto Metaph. IX (z) 1; 1045 b 32—33): Legetai to on to men to ti ē poion ē poson. To »on« ovdje nije ens in communi i opći pojam bića, nego supstancija kao prva kategorija ili substancijalni individuum. Šanc to dokazuje (60): »Nam haec (prima substantia) est illud ens, quod omnibus praedicatis determinatum est, seu quod subjectum est omnium praedicatorum ideoque, 'materia ultima' est...« Dalje dokazuje autor po dvostrukom tekstu iz Kategorija, da je ova metafizička materija identična sa prima sustantia', usia prōtē, ili sa individuum (atomon).

Schuster drži tezu Oca Šanca kod te definicije ne samo mogućom, nego i veoma vjerojatnom i priznaje tu Šancu metodičku prednost ispred sv. Tome (Insofern muß man Šanc einen methodischen Vorsprung zubilligen).

Pošto su materija i forma korelati, treba da i uzajamno protumače jedno drugo. Da li ima jasnih nedvoumnikih tekstova, u kojima se označuje forma metaphysica (essentia), a ne forma physica kao čest? Schuster ispituje još tekst iz Metaph. VII 13; 1039 b 20-25, gdje veli Aristotel: »Dok je supstancija kao concretum različita od pojma — mislim, da je supstancija u jednom slučaju pojam zajedno sa (individualnom) materijom, a u drugom slučaju sveopći pojam — po prvom značenju pripada joj propadanje, jer ima i postajanje;

nasuprot pojam ne može propasti, jer ne može ni nastati. Nastaje naime, ne bivstvo kuće (uopće), nego bivstvo ove kuće (Denn nicht das Haus — Sein entsteht, sondern dieses — Haus — Sein).«

Schuster i ovdje priznaje, da tumačenje Oca Šanca »puno lakše naravnije i više neusiljeno rješava tobožnje protivuriječje« (obzirom na princip individuacije).

Kao konačni rezultat ovih pokušaja interpretacije konstatira on: »Šanc je stekao zaslugu, što je otvoreno i odlučno upozorio na neke poteškoće kod tradicionalnog tumačenja materije. Nadalje je svake pažnje vrijedan predlog, da se razlikuje materia physica et metaphysica...«

Kritičko izdanje djela Ivana Duns Skota.

O. Urban Talijsa.

Djelom koje je drugo po redu u »Bibliotheca Mariana Medii Aevi, što je započeo izdavati pred nekoliko godina teološki Institut franjevački u Makarskoj, O. Dr. Balić¹ ide da postigne dvostruki cilj. Prvi je, da izdade najvjernija kritična izdanja traktata o Mariologiji velikih skolastika; drugi, da pripravi sakupi potrebni materijal, dade sigurne direktive za izdavanje svih djela I. Duns Skota prama zahtjevima kritike i znanosti.

Ovakove studije imaju čak višu važnost, nego bi se možda mislilo, naročito, kada se radi o velikim magistrima, osnivačima škola. U nekritičnim bi se izdanjima moglo lako uvući nešto, što magister nije imao u pameti da kaže i što uistinu nije napisao. Dosta je i jedna sama riječ krivo pročitana, osobito u filozofskim i teološkim pitanjima, da pobrka jasnu stvar ili da joj dade drugo značenje; odatle bi moglo lako slijediti, kada bi se komu prohtjelo, da se tu nađu i »errores« i da se bace crne sumnje čak na ortodoksiju nauke. Tridentinski je sabor bio sazvan protiv protestantske pseudoreforme. Svi kanoni ciljaju i osuđuju pojedine tačke Luterove nauke. Sam je koncil izjavio, da ne misli svojim kanonima tangirati »quaestiones scholae«, niti što u tim pitanjima odlučiti. Ipak imade teologa, kod kojih će se naći tvrdnja, da na pr. neke opinioniones scholae Scotisticae nijesu conformes doctrinae Conc. Tridentini, a opet neki drugi idu i dalje, te će kazati, da je neka Skotova mišljenja osudio Tridentinski sabor.

¹ P. Carolus Balić O. F. M. Joannis Duns Scoti Doctoris Mariani, Theologiae Marianaе elementa, quae ad fidem Codd. Mss. edidit Sibenici ex typographia »Kačić«, 1933.